

**А. Гудима, канд. філол. наук, асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ДУХОВНИЙ ТА ФІЗИЧНИЙ ВІЯВИ СЛІПОТИ ГЕРОЇВ ЕТОЛОГІЧНИХ ПОЕМ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується, яким у баченні Т. Шевченка є значення духовної та фізичної сліпоти героїв етологічних поем, що дозволяє дати їм адекватну характеристику.

Ключові слова: *Т. Шевченко, етологічні поеми, сліпота.*

В статье исследуется, каким у видении Т. Шевченко является значение духовной и физической слепоты героев этологических поэм, что позволяет дать им адекватную характеристику.

Ключевые слова: *Т. Шевченко, этологические поэмы, слепота.*

The article addresses what according to Taras Shevchenko the spiritual and physical blindness of the heroes of the ethological poems symbolizes, which allows to give them an adequate estimation.

Key words: *T. Shevchenko, ethological poems, blindness.*

Образи скалічених героїв не піддаються однозначному тлумаченню, тому бажане, очікуване й логічне виснування зв'язку душевного і фізичного каліцтва, яскраво виявленого в містерії "Великий льох" в образах трьох лірників, в етологічних поемах (що в них на першому плані морально-етична проблематика) "не спрацьовує". Понад це – властивим постає розуміння скалічення як духовної перемоги, що примножується в міру зростання першого, як це підкреслює Л. Плющ щодо образу Максима з "Москалевої криниці" [5, 170], проте знову ж таки не завжди.

Наразі, зацентруємо: нас цікавить конкретний вияв скалічення особистості – сліпота й те, який зміст наповнює набута в переломний час життя якість героя, фізично позбавленого зору, в кожному разі з іншої причини; і чи не закінчує такий герой свого життя "моральним розп'яттям" [3, 218].

Дві Шевченкові поеми названі відповідно до цієї характеристики (чи, точніше, позбавлення) героя: "Слепая" і "Сліпий (Невольник)". У центрі оповіді поеми "Мар'яна-черниця" – сліпий кобзар. Цей твір незакінчений, проте з наявного тексту випливає, що причиною сліпоти Петра з поеми є його туга, – він виплакав свої очі:

*Мені їх не шкода, мені їх не жаль.
Ні на що дивиться... [6, 199].*

Незважаючи на те, що сліпим постає кобзар (а як відомо, сліпота – риса, притаманна універсальному образу кобзаря), каліцтво в очах

людей служить причиною поганьблення і перешкодою для комунікації. Звідси й приреченість сліпого кобзаря – попідтиння (образ, співвіднесений з Перебендею), подібна до того, що судилося покриткам:

*Під тином ночую, з вітром розмовляю,
Соромляться люди у хату пустить.
І привітатъ словом сліпого каліку
("Мар'яна черниця") [6, 199].*

У випадку Сліпої її каліцтво, як визнає сама героїня, – наслідок грішної юності:

*...горе горькое терпеть
Судил Господь мне до могилы
За юность грешную мою.
Свет гаснуть стал... ("Слепая") [6, 220].*

Приймаючи це покарання, Сліпа шкодує, що не осліпла в юності: "Тогда не знала б ничего: / Ни сладкой доли скоротечной, / Ни даже сердца своего" [6, 220].

Для Т. Шевченка сліпота і бачення, відповідно, не є винятково спрямованими на світ зовнішній, а рівною мірою охоплюють і внутрішній. У випадку Сліпої ця якість входить до низки обставин, що відчужують її від оточення (звичайно, покритництво – вихідна). Щодо Петруся – це та єдина обставина, яка, з точки зору людей, засвідчує його неповноцінність.

Сліпа – безіменна героїня, її називає саме каліцтво, що підкреслює грішність покритки. Для письменника в іншому випадку це людина з незрячою пам'яттю:

*Незрящей памятью следя
Давно минувших дней уладу
Печальной юности своей ("Слепая") [6, 208–209].*

Вона живе не стільки болем, скільки любов'ю, відмовляючи собі у праві нового ведення відліку життя. Саме в забутті наявного зла в її вчинку – одна з причин сліпоти, тоді як пам'ять минулого винятково в руслі власної провини дозволяє пришвидшити відбуття спокути; пам'ять як покарання засвідчена в повісті "Княгиня": "Я была бы счастлива, Степановичу, если бы я забыла, что у нас творилось в доме... Но Бог меня, не знаю за что, памятью покарал" [8, 172].

Степанові з поеми "Невольник" турки-яничари виймали очі та випікали залізом, а потім замурували у в'язницю, – сліпота героя стає на-

слідком фізичного насильства над ним. Після повернення на батьківщину та віднайдення родини саме ця якість стоїть на заваді його одруження з Яриною. Пов'язати життя з калікою означає занепасти себе, стати об'єктом глузу; крім того, може накликати Боже покарання. В очах людей – це вада, що перешкоджає створенню родини: "...я загинув, / Навіки загинув. / За що ж свої молодії / Ти літа погубиш / З калікою... Ні, Ярино, / Насміються люди, / І Бог святий покарає, / І прожене доли / З цієї хати веселої / На чуже поле" [6, 310].

*Бо не було того дива,
Може, споконвіку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком!* [6, 313].

– Але таке диво все ж стається.

У контексті історичних подій – зруйнування Січі Катериною II, поркпачення селян – Степан вбачає у своєму каліцтві благо:

*Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...* [6, 311].

Такий постулат узгоджується з думкою, висловленою у творі М. Метерлінка "Сліпі": "Для того, щоб плакати, потрібно бачити" [4, 71]. Т. Шевченко стверджує зв'язок бачення з серцем і розумінням: "Думала, що тільки кобзарі співають, / Бо, сліпі, не бачать карих оченят; / Що тільки лякають молодих дівчат..." ("Мар'яна-черниця") [6, 196]. У той же час сліпі кобзарі – носії правди, знання: "Лякають дівчат, правдою лякають!" ("Мар'яна-черниця") [6, 196].

Жоден із героїв не нарікає на свою сліпоту, бо та стала не причиною, а наслідком їхніх певних діянь.

Крім того, як говорить Т. Шевченко про людей, про український народ, про стан його буття – це вони переживають сліпоту, яка загрожує існуванню України, сприяє ширенню неправди та введенню в оману ("Холодний яр") [6, 357, 77–80 р.]. При цьому жертвою постають ці самі незрячі: "І знову шукуру дерете / З братів-незрячих, гречкосіїв..." ("І мертвим, і живим...") [6, 349].

Негативного значення набуває поняття просвіти, адже знаходиться чимало недоброзичливців, які показують хибний шлях: "Просвітити, кажуть, хочуть / Материні очі / Современними огнями. / Повести за віком / За німцями, недоріку, / Сліпую каліку" ("До Основ'яненка") [6, 352–353]. Т. Зіньківський у праці "Молода Україна" 1896 р.

подібним до Т. Шевченка способом змальовує суть української інтелігенції та її ролі в житті України: "Оттакий то квітник, чи краще, – сьмітник з інтелігенції пишається на українській ниві. Добрих має поводитирів український народ – бодай не діждати! Бідна Україно, стоптана, понівечена, оплювана і осьміяна від ворогів, а найгірше від всіх нелюдків, гадюк, що ти їх вигріваєш на своєму лоні! І подібна єсть Україна сліпцеві, що його зрадливий поводар веде в яму, в пашу голодному, лютому зьвірові..." [2, 97].

Т. Шевченко своєю ціллю бачить інакшу просвіту очей незрячих – до світла. Як письменників герой Іван Гус звертався: "Прозріте, люди, день настав! / Розправте руки, змийте луду" ("Єретик") [6, 290], так і вся творчість митця виконує подібну функцію.

У поемі "Марія" Т. Шевченко закликає:

*Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників [7, 311].*

Ця теза відповідає висловленому в "Слепой": "Пустота растлила сердце человека...", відповідно до Шевченкового бачення сліпоти: спрямованої і зовні, і всередину. Донести хрест-кайдани, як вважає письменник, можна лише заповнивши порожнечу (сліпоту) – зокрема вірою. У поемі "Тризна", підкреслюючи такий причинний зв'язок: "В ком веры нет – надежды нет! / Надежда – Бог, а вера – свет" [6, 243], через категорії віри і надії стверджується: зі світлом присутній Бог, а, відповідно, у темряві Його бути не може. Звідси сліпому грішнику, щоб спокутувати, оскільки сліпоту позбутися неможливо, – але навіть вона як неусування для Т. Шевченка не є вироком, – необхідно здобути віру, що можливо за умови досягнення самовладання, яке, наголошує Л. Задорожна, "веде людину до перетворення самої себе, або до преображення, до преосуществління себе" [1, 18]. Водночас "незмога сягнути самовладання" "виявляється чинником, пов'язаним із загрозою розумовій діяльності людини" [1, 15]. Тож Сліпа, цілковито віддавшись вірі, вважаємо, фактично позбавляється своєї сліпоти.

Інша крайність – прозорливість – є таким само каліцтвом, що в очах людей служить предметом глузу і відмежування, а для самого героя – моментом великого випробування та одкровення. Це може бути пов'язано з розумінням категорії середини: тлумачення чесноти – як відсутність у ній надлишку та нестачі – походить ще від засновника етики – Аристотеля, так що всі моральні чесноти розміщуються між двома пороками.

Прозірливістю наділений кобзар, сирота – альтерого самого Т. Шевченка. У поемі "Слепая" ліричний герой, чимало звідавши, здобувши величезний досвід, підсумовує:

*Не то я стал, что прежде было,
И путь унылый бытия
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно изменили.
Я тайну жизни разгадал,
Раскрыл я сердце человека,
И не страдаю, как страдал,
И не люблю я: я – калека!* [6, 211].

У вірші "Думи мої, думи мої..." читаємо:

*А за лихо... Та цур йому!
Хто його не знає!..
А надто той, що дивиться
На людей душою –
Пекло йому на сім світі* [6, 125].

Таке бачення призводить або до занепадництва, зневіри в людях, – коли тільки внутрішня сила та усвідомлення своєї місії здатні підтримувати людину, – або до бунту, тим часом як сліпота матері, що виявляється і в неможливості надання співмірної, адекватної оцінки світу, звільняє її від розчарувань.

Мотив сліпоти вжитий ще й у такому контексті, коли сам ліричний герой закликає Бога позбавити зору:

*Но тот, кто не оком,
А смотрит душою на козни людей,
И может лишь плакать в тоске одинокой –
О Боже правдивый, лиши Ты очей!..
("Тризна")* [6, 246].

У даному разі тільки внутрішнє бачення, яким хоча й сприймається навколишнє з усім болем, за Т. Шевченком, не дає людині права на зір, оскільки бачення – це лише шлях до дії; при цьому сльози як такі не заперечуються, але винятково слізна реакція, що-найменше, не задовольняє письменника.

Сліпота з погляду оточення – вада, що перешкоджає комунікації героя зі спільнотою, не дає змоги створити родину, викликає насмішки та прирікає до безхаття. При цьому, незважаючи на це, ба навіть

успереч такому сенсовому наповненню цього каліцтва, Степан одружується з Яриною, а Сліпа, "завдяки" позбавленню зору, занурюється в свій сердечний світ і долає спокутний шлях.

1. *Задорожна Л. М.* Самовладання як свобода волі людини : аксіологічна модель Шевченкової творчості / Л. М. Задорожна // Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць. – Вип. 5. – К., 2003.
2. *Зіньківський Т.* Молода Україна. Її становище і шлях / Т. Зіньківський // Писання Трохима Зіньківського. Зредагував Василь Чайченко. – Кн. 2. – Львів, 1896.
3. *Куліш П.* Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / П. Куліш; [упор., передм., пер., прим. О. Шокало]. – К., 2005.
4. *Метерлінк М.* Слепые [пер. Н. Минского и Л. Вилькиной] / М. Метерлінк // Пьесы. – М., 1958.
5. *Плющ Л.* Екзод Тараса Шевченка: Навколо "Москалевої криниці". Дванадцять статтів / Л. Плющ; [передм. Ю. Шевельова]. – К., 2001.
6. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К., 2001. – Т. 1: Поезія 1837–1847 / [перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського].
7. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К., 2001. – Т. 2: Поезія 1847–1861.
8. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко. – К., 2001. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – 2003.

**О. Данильченко, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕЦЕПЦІЙ ІСТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена дослідженню інтерпретації історичних образів у козацьких літописах і творчості Т. Шевченка. Охарактеризовано вплив літописів на літературу XIX ст., зокрема на творчість Т. Шевченка; визначено спільні теми, мотиви та образи. Представлено порівняльний аналіз інтерпретації історичних образів у контексті двох літературних епох – Бароко і Романтизму.

Ключові слова: козацькі літописи, інтерпретація, образ, Тарас Шевченко.

Статья посвящена исследованию интерпретации исторических образов в казацких летописях и творчестве Т. Шевченко. Дана характеристика влияния летописей на литературу XIX века, в частности на творчество Т. Шевченко; определено общие темы, мотивы и образы. Представлено сравнительный анализ интерпретации исторических образов в контексте двух литературных эпох – Барокко и Романтизма.

Ключевые слова: казацкие летописи, интерпретация, образ, Тарас Шевченко.

The article is devoted to historical character's interpretation in Cossacks' chronicles and Taras Shevchenko's works researching. The monuments' influence on the XIX-th century literature, especially on Taras Shevchenko's works, is characterized; common themes, motifs and characters are identified. The comparative analysis of historical characters' interpretation in the two literary epochs', Baroque and Romanticism, context is represented.

Key words: Cossacks' chronicles, interpretation, character, Taras Shevchenko.